

A MAGYAR TOPOSZOK HASZNÁLATA A KORA ÚJKORI NÉMETALFÖLDÖN

KÉES TESZELSZKY

Szent Gellért, Szent István, Szűz Mária és a magyar korona megjelenése a németalföldi irodalomban

Egy flamand szerzetes több verset is írt Szent Gellértről, I. István királyról, Szűz Máriáról és a magyar koronáról egy 1661-ben megjelent, a karmelita rend történetéről szóló könyvben.¹ A versek elején látható egy finoman kidolgozott rézkarc I. Istvánról, miközben felajánlja a koronát Szűz Máriának.

Ebben a tanulmányban azt szeretném megmagyarázni, hogyan élt ezekkel a toposzokkal a flamand szerző, mi volt a politikai üzenete ezeknek és miért pont a magyarokat használta abban az időben Németalföldön.

Magyar toposzokkal gyakran találkozunk a kora újkori európai kultúrában, Németalföldön is. I. Szent István alakja az egyik legismertebb és gyakran használt toposz a középkor óta, de az Árpád-házi szentek (főleg Szent Erzsébet) és a magyar korona is többször szerepel a külföldi irodalomban vagy művészettörténetben.² Magyarországi Mária fontos szerepet játszott, mert II. Lajos kultuszát hozta létre Mohács után.³

*Quod Stephanus romanus MARIANO Sacre amari,
Quod DOMINA Hungaræ dicta MARIA fuit;
Nuncupat quod in toto DOMINÆ, se nomine mundo
Cultu, GERARDE, tuus dat MARIANVS amor.*

Het Leven ende Martelie vanden
H. GERARDVS Biffchop
van Canaden &c. Onse
Lieve-Vrouwe-Broeders.

¹ A tanulmány megírását az OTKA (NK 81948) és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta. Ezúton fejezem ki köszönetem Paul Haanennek a fényképért.

² OLIVERIUS A SANCTO ANASTASIO, *Gheestelycken Iust-hof der carmeliten*, II, Antwerpen, 1661, 95.

³ KNAPP ÉVA, „Gyöngyörű volt szál alakja” Szent István király sokszorosított ikonográfiája a XV. századtól a XIX. századig, Bp., 2001. KÉES TESZELSZKY, *A magyar korona megjelenése a kora újkori képzőművészetben*, Művészettörténeti Értesítő, 60/1 (2001), 1–10. KÉES TESZELSZKY, *Az ismeretlen korona: Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás*, Pannonhalma, 2009.

⁴ BÁRÁNY ATTILA, *Magyarországi Mária és II. Lajos Németalföldi kultusza*. (előadás a Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban című konferencián, Debrecen, 2012. április 19–20.)

Kevésbé ismert, hogy a Dél-Németalföldi Croÿ hercegi család reprezentációjában gyakran használt magyar toposzokat. Ők állították, hogy IV. István magyar király az ősapja dinasztiájuknak. Charles Philippe de Croÿ (1549–1613) a magyar koronához hasonló jelvényt használt a családi címere felett 1594-ben.⁴

1605-ben Dél-Németalföldön megjelent egy színdarab Szent Imréről, amiben a jezsuita szerző ismét a Croÿ család elképzelt Árpád-házi gyökereit hangsúlyozta.⁵ Ebben a kontextusban is figyelembe kell venni Szent István király alakját, ami több gyűjteményben szerepel.⁶ A képen valóban látható a Croÿ család hercegi címere a sarokban. A flamand művész Michael Snijders (Snyders, 1586–

1672) által készített rézkarc eredetileg a jezsuita egyháztörténész Aubert le Mire (Miraeus, 1573–1640) által a királyi szentekről írt kötetében jelent meg.⁷ 1620-ban látott napvilágot egy gazdagon illusztrált kötet, amiben Jacobus (Jaques) de Bie flamand művész két fólió nagyságú családfa segítségével mutatja be a Croÿ család magyar gyökereit.⁸ Figyelemre méltó, hogy ezek a legitimáló röpiratok, könyvek és rézkarcok akkor jelentek meg, amikor Magyarországon politikai válság volt, mint például a Bocskai felkelés (1604–1606), amikor testvérharc dúlt II. Mátyás és I. Rudolf között (1607–1612) és a Bethlen-hadjáratnak idején (1619–1626).

Az 1661-ben megjelent mű szerzője Oliverius a Sancto Anastasio. Az eredeti flamand neve Olivier de Crock. Oliverius atya karmelita szerzetes volt Yperenben,

⁴ Wappen der zu Regensburg zur Reichsversammlung 1594 anwesenden Fürsten - BSB Cod.icon. 326. fol. 5v. Charles Philippe de Croÿ címere. (Regensburg?, 1594)

⁵ S. N, *Tragicomedie De S. Estienne Premier Roy Chrestien De Hongrie, Estoc Paternel De La Tresnoble & ancienne maison de Croÿ: Dediée a l'Excellentissime Charles Sire & Duc de Croÿ & D'Arshot, &c. : Laquelle representent les estudiâns du College de la Compagnie de Iesus a Mons en Henault aux nopces de son Excellence le vingtiesme de Decembre l'An 1605.* Mons, 1605.

⁶ S. Stephanus, *I. Hungarorum Rex et Apostolus, regnum suum Virgini-Matri consecravit, eiusque tutelae commisit.* Magyar Történelmi Képcsarnok, 2192. British Museum, AN485675001. Lásd: KNAPP, „Gyöngyörű volt...”, *i. m.*, 158, (76. kép).

⁷ Aubert LE MIRE, *Sanctorum principum, regum atq. impp. imagines...* Aubertus Miraeus... eruebat, Antwerpen, 1609 vagy 1613. Paris, Bibliothèque Sainte Geneviève, 4 W 49 INV 117 RES (P.2) (1609, a British Museum példány leírásában szerepel az 1613-as dátum.)

⁸ Jacobus DE BIE, *Livre contenant la genealogie et descente de ceux de la Maison de Croÿ tant de la ligne principale estant chef du nom et armes d'icelle que des branches et ligne collaterale de ladicte maison,* Antwerpen, 1613. Az egyik I. Imre király családfájáról lásd: KNAPP, „Gyöngyörű volt...”, *i. m.*, 182. (100. kép). Knapp úgy véli, hogy az egyik családfa egy lapos nyomtatvány, de ez tévedés.

(1612–Brüsszel, 1672).⁹ Nagyon aktív írónak számított: több holland és latin nyelvű művet publikált.¹⁰ Emellett a Szent Cirill tollából származó állatmeséket fordította latinból hollandra.¹¹ Oliverius sajátossága, hogy emblematikus képeket magyarázott meg a versekben, a híres holland moralista, költő és politikus Jacob Cats nyomán.¹² Ennek a műfajnak eredetileg nagy hagyománya volt Olaszországban és Franciaországban. Később nagy kultúrája lett az emblematikus könyveknek és képeknek Hollandiában, de Magyarországon is.¹³ Az első németalföldi emblematikus könyvet Zsámboky (Sambucus) János magyar humanista írta, amit 1564-ben az antwerpeni nyomdász, Christoffel Plantin adott ki Antwerpenben.¹⁴ Ebben a könyvben is megjelent pár Magyarországhoz kötődő kép.

A Sancto Anastasio leghíresebb műve a *Gheestelycken Iust-hof der carmeliten*, ami Antwerpenben jelent meg.¹⁵ Ezt a könyvet két kötetben adták ki 1659-ben és 1661-ben. A rézmetszeteket a flamand művész Peter Clouwet (1629–1670) készítette, Andriaan Diepenbeeck (1596–1675) rajzai után. Diepenbeeck Peter Paul Rubens tanítványa volt.¹⁶ Clouwet és Diepenbeeck több karmelita kiadás számára készített ábrázolásokat, köztük a már említett A Sancto Anastasio könyveibe is.

⁹ P.G. WITSEN GEYSBEEK, *Biographisch anthologisch en critisch woordenboek der Nederduitsche dichters*, I, C. Amsterdam, 1821, 42–43. J. F. WILLEMS, 'Vervolg van het eerste hoofddeel.', *Zevende afdeeling. Tael- en Dichtkunde der Belgen in de zeventiende eeuw.*' = *Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde, opzigtelyk de Zuydelyke provintien der Nederlanden (1819–1824)* I, Arnhem, 1819–1824, 137–138.

¹⁰ Oliverius A SANCTO ANASTASIO, *Dry vermaeckelycke t'samen-spraecken tusschen het Italiaens ende Nederlandts herderinneken onder den naem van Italica ende Belgica over de wonderlijcke openbaeringhen [...] door den H. propheet Elias*, Ghendt, 1666. Uő., *De glorieuse victorie en triumphe [...] behaelt op den bergh Carmelus teghen den duyvel [...] door [...] Maria Magdalena de Pazzi [...] in jaer-schriften vertoont*, Brugge, 1669. Lásd is a Short Title Catalogus Vlaanderen. <http://database.stcv.be/> (2012. 09. 01)

¹¹ Oliverius A SANCTO ANASTASIO, *De sedighe apologien oft Onder-wysende t'saemen-spraken der beesten, eerst in het Griecx beschreven door den H. Cyrillus. Met Dichten en Slutredens verciert*. Antwerpen, 1666.

¹² *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, szerk. G. A. VAN ES, Edward ROMBAUTS, 5. k. 's-Hertogenbosch–Antwerpen–Brussel, 1952, 436.

¹³ ANNE DE VRIES, *De Nederlandsche emblemata: geschiedenis en bibliographie tot de 18de eeuw*, 's-Gravenhage, 1898. MARIO PRAZ, *Studies in seventeenth-century Imagery*, Roma, 1964. JOHN LANDWEHR, *Emblem and Fable Books printed in the Low Countries 1542–1813: a Bibliography*, Utrecht, 1988. A magyarországi emblematikáról: KNAPP ÉVA–TÜSKÉS GÁBOR, *Populáris grafika a 17–18. században*, Bp., Balassi, 2004. KNAPP ÉVA, *Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Bp., 2003.

¹⁴ VARGA LÁSZLÓ, *Sámbocky (Sambucus) János emblémái I–II*, Könyv és Könyvtár 4/1964, 193–226, 5/1965 181–243. ARNOUD VISSER, *Joannes Sambucus And The Learned Image: The Use Of The Emblem In Late-renaissance Humanism*, Leiden–Boston, 2005. ALMÁSI GÁBOR, *Johannes Sambucus (1531–1584), Andreas Dudith (1533–1589), and the Republic of Letters in East Central Europe*, Leiden–Boston, 2009.

¹⁵ Oliverius A SANCTO ANASTASIO, *Gheestelycken Iust-hof der carmeliten*, I, Antwerpen 1659, II, Antwerpen 1661.

¹⁶ JACOB CAMPO WEYERMAN, *De levens-beschryvingen der Nederlandsche konstschilders en konstschilderessen*, Hága, 1739, 320–322. DAVID W. STEADMAN, *Abraham van Diepenbeeck: seventeenth-century Flemish painter*, Ann Arbor, 1982.

A mű a karmelitákról, a kolduló férfirend történetéről szól. A szerző a rend történetét emblematikus módon ábrázolja, azaz egy képzeletbeli díszkertként mutatja be, amely tele van virággal. Minden egyes virág a karmelita rend egy-egy különlegességét jelenti. A leghíresebb tagok erényeit írja le, amelyeket a különböző virágok jelképeznek a kertben. A virágok képzeletbeli „tápszere” az a morális lecke, amit Oliverius atya a történetek által mutat be az olvasónak. A Sancto Anastasio emblematikus kertje a korabeli kolostorkertekhez és azok szimbolikus jelentéséhez hasonlít.¹⁷

A karmeliták Illés próféta példáját követik, noha a rend valójában csak a 13. század óta létezik.¹⁸ Mégis azért ábrázolja a szerző több képzeletbeli rendtag erényeit, hogy legitimálhassa a rend ősi gyökereit.

Az egyik legfontosabb középkori karmelita rendtag a flamand karmeliták számára A Sancto Anastasio szerint a magyar püspök, Szent Gellért. A szerző 38 oldalon írja le Gellért életének a karmelita rend számára fontos tanulságait és jelentőségét, mégpedig egy emblematikus képben, egy rövid életrajzban, két versben és több oldal magyarázatban.¹⁹ A magyar püspök, mint a karmelita kertnek „Császár korona” nevű virága (modern neve: *Fritillaria imperialis*, itt: *corona imperialis*), A Sancto Anastasio szerint.²⁰ Nem véletlenül kapta ezt a nevet, mert Szent Gellért sorsa szorosán összekapcsolódott a magyar koronával és Szent István királlyal, ahogyan a szövegből kiderül.

A Sancto Anastasio igyekszik bebizonyítani Gellért életrajza elején, hogy Szent Gellért valóban karmelita remete volt. Ennek háttérében az a törekvés áll, amely a XV. század elejétől azon igyekszik, hogy a rend történetét kiterjessze az ótestamentumi időkig.²¹ A karmelita rendet csak a 13. században alapították, így nem lehet, hogy Gellért valaha is karmelita lett volna. Mégis már a 15. századi karmelita szerzetesek által írt németalföldi életrajzokban megjelenik Gellért, mint karmelita remete.²² A németalföldi karmeliták felhasználták azt a tényt, hogy Gellért remete volt egy ideig életpályája elején. Ha remete volt, akkor a karmelitákhoz kellett tartoznia, a karmelita rend felfogása szerint.²³ Gellért nyilván soha nem volt karmelita és semmi köze nem volt a Karmel-hegyhez. A Sancto Anastasio mégis megpróbálja a folytonosságot biztosítani az eredeti Karmel-hegyi remeteközösségek és a 13. századi rendalapítás között, mert szerinte a Karmel-hegyen kapta a karmelita csuhát.

¹⁷ *Van egy kert: útikalauz monostori kertekhez*, [Kiállítás Pannonhalmi Főapátság, 2012. március 21–november 11.], szerk. VARGA Máttyás, Pannonhalma, 2012.

¹⁸ A karmelita rendről: Joachim SMET, *The Carmelites: A History of the Brothers of Our Lady of Mount Carmel*, I, Roma, 1975, II–V, Darien, 1976–1988.

¹⁹ „Het leven ende martelie vanden H. Gerardus Bisschop van Canaden, Apostel ende eersten Martelaer des Koninck-ryckx van Hungaryen onse lieve-vrouwe-broeder.” A SANCTO ANASTASIO, *Gheestelycken...*, i. m., 93–131.

²⁰ A SANCTO ANASTASIO, *Gheestelycken...*, i. m., 95.

²¹ Andrew JOTISCHKY, *Saint Gerard of Csanád and the Carmelites: Apocryphal Sidelights on the First Crusades = Autour de première Croisade (Actes du Colloque de la „Sociely for the Study of the Crusades and the Latin East”, Clermont–Ferrand, 22–25 juin 1995)*, Paris, 1996, 143–155. GyÖRKÖS Attila, *Szent Gellért és az első keresztes háború*, Klio: történettudományi szemlélő folyóirat, 7. évf. 2. sz. / 1998. 76–81.

²² GyÖRKÖS Attila, *Szent Gellért...*, i. m.

²³ *Uo.*

Amikor a karmelita rend újra lendületet kapott Dél-Németalföldön a 17. század elején, akkor több karmelita által írott könyv jelent meg holland nyelvterületen. Nem szerepel Gellért egyik flamand karmelita könyvben sem.²⁴ Tudjuk, hogy sokat írtak Magyarországról a flamand röpiratokban és nagy volt az érdeklődés Magyarország iránt.²⁵ Mégis miért épp A Sancto Anastasio munkájában szerepel Szent Gellért, Szent István és a magyar korona?

Ha megvizsgáljuk, mi volt a *Gheestelycken lvtst-hof*-nak a forrása, akkor jobban megértjük, miért szerepelnek ezek a magyar toposzok a karmelita munkában. Gellért életrajzához A Sancto Anastasio felhasználja a Johannes Baptista de Lezana nevű spanyol karmelita szerző könyvét, az első karmelita rendtörténetet.²⁶ Baptista de Lezana (1586-1659) több forrást és írot felhasznált, amikor Gellértről írt. Részletesen idézi a Gellértről szóló *vitae*-t és Caesar Baronius egyháztörténetét.²⁷ Nagymértékben felhasználta a nemrég megjelent és vitatott Melchior Inchofer történetet a magyar egyházzól (1644).²⁸ Amellett is idézi Antonio Bonfini, Petrus de Natalibus, Laurentius Surius és másokat. A németalföldi szerzetes felhasználta De Lezana könyvét keresztül a legújabb katolikus egyháztörténeti munkákat egy emblemikus könyvre. Így újította fel A Sancto Anastasio a németalföldi középkori Gellért-hagyományt az új magyar egyháztörténeti tudás segítségével.

Szent Gellért magyarországi jelentőségét a következő módon írja le A Sancto Anastasio. Gellért át akart menni Magyarországon keresztül, de I. István király nem engedte továbbra utazni, így hét évig Magyarországon maradt.²⁹ Itt lett Csanádi püspök és harcolt az ördög ellen lelki fegyverrel. Ő alapította a Mária-tiszteletet Magyarországon, úgy, hogy minden magyarnak le kell térdelnie, ha hallja Mária nevét.³⁰ István király lett a Magyar királyság jámbor uralkodója, mert Gellért ültette el a jámborságot a szívében. István király Gellért hatására ajánlotta a koronáját és a jogart Szűz Máriának és tette őt az ország királynőjévé. E karmelita szerzetes

²⁴ Lásd például: AUBERTUS MIRAEUS, *Ordinis B. Mariae annuntiarum virginum origo*, Antwerpen, 1608. Uő., *Ordinis Carmelitani [...] origo atque incrementa*, Antwerpen, 1610. OLIVIER DE WREE, *Den oorspronck, ende voort-ganck der Carmeliten ofte onse L. Vrowwe-broeders, ende des H. Scapvliers*, Ghendt, 1624.

²⁵ Lásd: KEES TESZELSZKY, *A Bethlen-hadjáratok és a kora újkori magyarországi és erdélyi kép fejlődése a Holland Köztársaságban 1618–1626*, (kézirat).

²⁶ JOHANNES BAPTISTA DE LEZANA, *Annales sacri prophetici et eliani ordinis Beatiss. Virginis Mariae de monte Carmeli*, III, Roma, 1653. (I–IV, 1645–1656)

²⁷ CAESAR BARONIUS, *Annales ecclesiastici*, X, Roma, 1602. (Ez a kötet Magyarországról szól.)

²⁸ MELCHIOR INCHOFER, *Annales ecclesiastici regni Hungariae*, I, Roma, 1644. *Ua.*, Pisonii, 1796–1797². A munkáról lásd: DÜMMERTH DEZSŐ, *Inchofer Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában 1641–1648*, *Filológiai Közöny* 21/1976, 195–197. BENE SÁNDOR, „Hol vagy István király?” (Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány fordulópontja), = *Szent István király képe a magyar irodalomban*, szerk. UNGER ZSOLT, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2001, 2–8. KEES TESZELSZKY, *Az ismeretlen korona...*, *i. m.*, 293–315.

²⁹ A SANCTO ANASTASIO, *Gheestelycken...*, *i. m.*, 95.

³⁰ (...) besonderlijck een uyt-nemende eerbiedinghe tot de alderheylichste Maghet MARIA, soo dat de Honghersche alleen den weerdighen naem van MARIA hoorende, hun boghen ter aarde.” *Uo.*, 96.

miatt nevezi a Szent Egyház Máriát „Gloriosa Domina”-nak, avagy dicsőséges asszonynak. Sok templomot szentelt az ő nevében Gellért. Neki köszönhetően lett Magyarország Mária országa.

Ezután több hosszú vers következik Gellértről és élete különböző szakaszairól. A Sancto Anastasio szimbolikusan megmagyarázza Gellért sorsát. Szerinte Gellért egyenlő volt István királlyal, érely szempontjából. A magyar király sokat tett az ország lakóiért, hogy keresztények legyenek, de a karmelita szerzetes miatt lettek az ország lakói jámbor hívei Máriának.³¹ A Gondviselő akarta, hogy Gellért legyen az első magyarországi mártír, amit A Sancto Anastasio itt és a következő részben úgy tekintett, mint egyfajta jutalmat Gellért jámbor munkaságáért. Gellért nem

akarta megkoronáztatni a tirannust, emiatt mártírhalált szenvedett.³² A könyv végén A Sancto Anastasio imádkozik Magyarorszá-
gért és az ottani katolikus egyházért.

Nem lehet aktuális politikai üzenetet kiolvasni az A Sancto Anastasio által konstruált Gellért-életrajzból. Gellért képe fontos politikai jelentőséggel bírt a kora újkori magyarországi katolikus irodalomban és művészetekben. A Sancto Anastasio könyvében mégis más a jelentése. A németalföldi karmelita nem hatalmi szempontból akarta bemutatni a magyar szentet, hanem egy erkölcsi kontextusban. Gellért élete és munkássága csupán egy egyszerű példa volt a németalföldi karmelita rend tanításában.

Lehetséges, hogy A Sancto Anastasio Szent Gellért-ábrázolását németalföldi összefüggésben kell látnunk. Ezért fontos, hogy többet tudhassunk a Szent Gellért kép és szöveg hatásáról. A Sancto Anastasióról megjelent pár holland nyelvű tanulmány, de eddig nem

foglalkoztak a könyv fogadtatásával. A bécsi nemzeti könyvtár gyűjteményében szerepel egy kép Szent Gellértről, amit Johannes Boel flamand művész készített Antwerpenben.³³

³¹ „Den Koninck heeft hy oock in liefde soo doen branden, / Dat hy sijn gulde croon en scepeter in haer handen, Met vreught ghegheben heeft, uyt eense suyver min, / Haer maeckende sijns rijckx Princers en Koninghin.” A SANCTO ANASTASIO, *Gheestelycken...*, i. m., 118.

³² *Uo.*, 128.

³³ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, Porträtsammlung, Inventar-Nr. PORT_00081670_01

Nem szerepel ez a kép A Sancto Anastasio könyvében, de feltétlenül biztos, hogy ezen munka alapján készíthette Boel. A szent egy virágban ül, szentsége szimbólumaival együtt. Nem lehet tudni, mi célból készült ez a rézkarc vagy mire használták, de látható, hogy hatással volt rá A Sancto Anastasio könyve.

Egy másik példa Szent Gellért fogadtatásához egy festett üveglak, ami egy karmelita kolostorban van, a Boxmeer nevű birtokán, Dél-Hollandiában a brabanti tartományban.

Ezt a kolostort gróf Albrecht van den Bergh és felesége Madeleine de Cusance, a Boxmeeri nemesi birtok tulajdonosai építették 1653-ban. Ők 1652-ben kötöttek egy szerződést a flamand karmelita szerzetesekkel, hogy alapítsanak egy kolostort és egy latin iskolát a grófi birtokon, egy kis város szívében. Ezt azért kell nagyon különlegesnek tartanunk, mert Boxmeer az egyetlen önálló katolikus hely volt a protestáns hatalmak által uralt Hollandiában. A nyilvános katolikus szertartás tiltott volt az egész országban, csak eldugott helyeken működhetett a katolikus egyház, kivételt csak az önálló boxmeeri birtokon lévő kolostor és katolikus iskola jelentett az egész Köztársaságban. A grófi család, főleg a grófné, nagyon sokat tett Hágában a holland országgyűlésen, hogy megmaradjon Boxmeernek ez a különleges státusa. Ezért ez a birtok egy nagyon fontos szimbolikus hely volt a katolikusok számára Hollandiában és Dél-Németalföldön.

A kolostorban 16 festett ablakot lehet találni, amelyeket a gróf családja vagy rokonai adományoztak 1653 és 1702 között. Az egyik üveg Szent Gellért ábrázolásával és egy szöveggel van ellátva, csak nincs rajta dátum.³⁴ Az ablakok sorrendje alapján valószínű, hogy 1655 körül készülhetett. Az üvegek a folyosón a kolostor belső kertje körül vannak elhelyezve. (Nem sikerült megtalálni a kert eredeti tervét, de biztos, hogy ennek is volt szimbolikus jelentése.) Az ábrázolások az ablakokon Adriaan van Diepenbeeck tervei alapján készültek, ugyanő tervezte A Sancto Anastasio rézkarcait is. Az eredeti képek, amelyek az ablaküvegek mintájaként szolgáltak, a könyvben is benne voltak, ugyanis minden személy, aki A Sancto Anastasio könyvében szerepel, az ablakokon is megtalálható. A Gellért ábrázolással festett üveg nagyon hasonlít arra a képre, ami megjelent A Sancto Anastasio könyvében.

³⁴ Theodulf VRAKKING, Sanny BRUIJNS, *De gebrandschilderde ramen in het Karmelklooster te Boxmeer*, Boxmeer, 2005, 17. A szöveg: S. GERARDUS Episcopus ORD. CARM. / Carmelus placuit, non Sceptra, corona, GERARDO; / Lux sub monte micans tanta latere potest; / Non, supra montem posita est, fit Episcopus; inde /Martijrio Verus pro grege pastor obit. Az összes többi ablakon van az 1655-as vagy az 1684-as évszáma.

Minden ablaknak külön megrendelője volt, éppen úgy, mint a világhírű festett üvegek esetében, amelyek a holland Gouda nevű város templomában vannak.³⁵ A megrendelők mindegyike fontos német vagy dél-hollandiai katolikus személy volt. Minden ablakon szerepel a megrendelő neve, kivéve a Gellért ablakán, amelyen egy eddig ismeretlen családi címer található, név nélkül. Ez az ablak egyébiránt az egyetlen ismert, festett, kora újkori üveg Gellért ábrázolásával Hollandiában és Belgiumban.³⁶

A politikai üzenete a boxmeeri ablaknak az, hogy a karmelita rend nagyon fontos szereppel bírt a pogányok elleni harcban a középkori Magyarországon, amit meg tudna ismételni Boxmeerben is.³⁷ Figyelemre méltó még az is, hogy egyedül Szent Gellért ajánlja a koronát Szűz Máriának. Szent István nincs is jelen, mint a már említett képen Oliverius atya könyvében. A református erők domináltak Hollandiában, pedig az ország nagy része katolikus volt a 17. században. Ez még erőteljesebb volt a déli részeken, amiket nemrég visszahódítottak a hollandok a kolostor építése előtt. Boxmeer egy szimbolikus katolikus fellegrvár volt Hollandiában. Gellért példájával mutatják a karmeliták, hogy készen állnak a harcra a pogányok ellen, természetesen Szűz Mária védelme alatt.

1662-ben megjelent még egy könyv A Sancto Anastasio tollából, amiben ismét szó esett Szent Gellértről, Szent Istvánról és a magyar koronáról.³⁸ A különös munka tartalmaz egy leírást az allegorikus „szeretetharc”-ról (Gheestelycken liefde-strydt) Szűz Mária és a karmeliták között. A harc abból áll, ki szereti a másikat jobban. A Sancto Anastasio ugyanazokat a toposzokat használja, mint a korábban megjelent munkájában: ismét leírja Szent Gellért életét és munkásságát prózában és versekben, ezúttal azonban más módon rögzíti a történetet. A szerző itt abból a szempontból mutatja be Szent Gellértet, a püspök itt egy igazi karmelita szerzetes, aki mindent a Szűz Mária iránti szeretetből fakadóan tett.

A Sancto Anastasio Szent Gellért tetteit más kontextusba teszi, mint eddig. Mindent, ami Szent Gellért körül történt, összehasonlítja azzal, amit a klasszikus irodalomban vagy saját korának könyveiben olvasott. Így a középkori Gellért legendát nemzetközi történelmi szempontból írja le újra. Úgy, mint ahogy Jeszenszky János (Jessenius) leírta 1609-ben a magyarországi koronázást, ugyanúgy keresi A Sancto Anastasio a nemzetközi párhuzamot.³⁹ Ahogyan Szent István felajánlja Magyarországot Szűz Máriának a koronával és a joggal, ahhoz hasonlót halicar-

³⁵ R. A. BOSCH, *De 72 glazen van de Sint Janskerk in Gouda*, Delft, 2008.

³⁶ Az egyetlen belga példa egy 15. századi üveg a Szent Erzsébet templomában, a Haren nevű faluban, most Brüsszelhez tartozik.

³⁷ A politikai háttérrel valószínűleg többet lehet találni a bruggei karmelita levéltárban: *Archief van de Paters Karmelieten*, Brugge, Belgium. (BE/ 142029/ 1).

³⁸ OLIVERIUS A SANCTO ANASTASIO, *Gheestelycken liefde-strydt [...] tusschen [...] de moeder Godts Maria ende haere beminde broeders de carmeliten*, Antwerpen, 1662.

³⁹ JOHANNES JESSENIUS, *Regis Ungariae, Matthiae II. coronatio; Johan: Jessenio a Jessen, Regio Medico, Descriptore. Adiecta, regni, regumque Pannoniae, brevis Chronographia*, Viennae, 1609. Lásd: KEES TESZELSZKY, *Az ismeretlen korona...*, i. m., 203–215.

nassusi Dionysius már a római időkben leírt. Nemcsak Szent István ajánlotta az országát Szűz Máriának, hanem a görög császár is ezt tette.⁴⁰ Még a portugál király is Szűz Máriának ajánlotta egész Indiát. Ezzel a gesztussal Szent István átadta a hatalmát Máriának. A történelmi párhuzamok célja az, hogy legitimálja, amit Szent István és Gellért püspök tett. A középkori legenda politikai és teológiai tartalmát legitimálja más megbízhatónak tűnő tényekkel és forrásokkal. A legenda valósággá lesz, mert többször történt ugyanaz a történelemben, ahogyan más írónál lehet olvasni. A Sancto Anastasio így aktualizálja a karmelita középkori irodalmat.

A középkori toposzok mögött egy kora újkori politikai üzenet is bujkál. A Sancto Anastasio szerint nem Szent István, hanem Szent Gellért a király nevében ajánlotta a koronát és a jogart Máriának. Az ország hatalmát átadta Szent István Gellérten keresztül Szűz Máriának, aki az ország örökös királynője lett. A szerző így fejezi ki Szűz Mária szavaival: „Door my regeren de Koninghen.” (Általam uralkodnak a királyok.)⁴¹ Mária uralkodik Magyarországon, és Szent Gellért a királynő képviselője lett a földön. A Sancto Anastasio arról is tudósít, hogy a magyarok meghajolnak, ha hallják Szűz Mária nevét.⁴² A szerzetes azt állítja, hogy Szent Gellért ezt a szokást szorgalmazta. Ezt összehasonlítja a japán és kínai udvariassági formákkal. Szent Gellért a királynő képviselője, és ezért Gellért átruházhatta az ország hatalmát a királyi koronázáskor Szent István utódjára. Nem volt hajlandó egy nem méltó trónörökösnek adni a hatalmi jelvényt, és emiatt mártírhalát szenvedett. Ezzel a politikai üzenettel próbálta valószínűleg a szerző a karmelita rend hatalmi igényét alátámasztani Dél-Hollandiában a Habsburg hatalommal szemben.

A Sancto Anastasio még egy figyelemre méltó párhuzamot mutat be az olvasónak. Szent Gellért a király nevében ajánlotta fel a koronát és a jogart Máriának. Egy hasonló esemény zajlott le Németalföldön több mint száz évvel korábban a karmelita könyv megjelenése előtt, ahogyan A Sancto Anastasio olvasta a jezsuita történész Famianus Stradánál.⁴³ 1555. október 25-én lemondott V. Károly császár a trónról, ahol sok neves fejedelem jelen volt. Akkor minden uralkodói jelvényt átadott az utódainak. A német császári koronát el akarta küldeni I. Ferdinándnak, aki nem tudott jelen lenni. A holland Orániai Vilmos herceg kapta a nemes feladatot, hogy átadja a koronát I. Ferdinándnak, de az megtagadta. Közismert hogy, Vilmos herceg később a németalföldi Habsburg elleni lázadóknak a vezetője lett. Gellért pedig átadta a koronát Szűz Máriának és nem tagadta meg feladatát, ezt állítja A Sancto Anastasio. Strada úgy magyarázta meg ezt a visszautasítást, mintha Vilmos herceg a hűségét akarta volna bizonyítani V. Károly fiának, Fülöp királynak, aki nem lett német-római császár. A Sancto Anastasio pedig pont az ellenkezőt mutatja Gellért

³¹ „Den⁴⁰ *Uo.*, 209.

⁴¹ *Uo.*, 210.

⁴² *Uo.*, 210.

⁴³ Famianus STRADA, *De bello Belgico decas prima*, S.l. 1590. 9. *Famianus Strada: De thien eerste boecken der Neder-lantsche oorloghe*, Hollandra fordította Gvilliam VAN AELST, Antwerpen, 1646, 6.

példájával, mintha Vilmos herceg nem lett volna hűséges az uralkodóhoz, bezzeg Gellért hűséges maradt Szent Istvánhoz és Szűz Máriához. Gellért példájával akarta bemutatni A Sancto Anastasio, hogy a karmelita szerzetesek egy időben egyszerre hűségesek a Habsburg uralkodóhoz és a mennyei királynőhöz is.

Szent Gellért további németalföldi tiszteletére bizonyosság két rövid könyv két másik karmelita szerzetes tollából. Az egyik szerzője Daniel a Virgine Maria, avagy Daniel van Audenaerde (1615-1678).⁴⁴ Ő volt a flamand karmelita rend vezetője, alapítója és szellemi atyja a boxmeeri kolostornak. A karmelita rend ünnepekről szóló kiadásában Szent Gellért ünnepe és rövid életrajza is szerepel.⁴⁵ Egy másik karmelita szerzetes, Michaël a Sancte Augustino Szűz Mária tiszteletéről szóló rövid könyvében szintén szerepel Szent Gellért.⁴⁶ Michaël atya, avagy Jan van Ballaer (1621-1684) karmelita tagja volt a flamand egyházmegyének, ami a boxmeeri kolostor alapítását szervezte. Mindkét szerző követi A Sancto Anastasio szövegét, könyveinek tartalmát, és újfent hangsúlyozzák politikai üzenetét.

A karmelita könyvek, képek és röpiratok szerzői összekapcsoltak egy létező németalföldi Szent Gellért hagyományt a felújított magyarországi koronahagyománnyal és Szent István kultuszával. Ennek ellenére érdekes, hogy semmi konkrét kapcsolatot nem lehet találni Nádasdy Ferenc aktív németalföldi propagandájában Magyarország és a karmelita rend kiadásai között.⁴⁷ A flamand szerzetes Gaspar Jongelius, aki Révay Péter *De Monarchia* című kéziratához írt egy katalógust Nádasdy Ferenc számára, nem állt kapcsolatban az említett flamand karmelitákkal.⁴⁸ Az említett kiadásokból kiderül, hogy sokkal fontosabb volt az 1644-ben megjelent mű Melchior Inchofer tollából.

A magyar toposzok sokféle módon voltak jelen a kora újkori európai kultúrában, különösen Németalföldön. A toposzok azonban folyamatosan újrahaznosultak, azok egyes elemeit újrafogalmazták, máskor kis aktualizálással megismételték. A fenti példákból kiderül, hogy a magyar toposzokat nemcsak a magyarországi történelem vagy az aktuális magyarországi hír kontextusában használták, hanem olyan célra is, hogy saját politikai üzenetüket legitimálhassák a németalföldi közönség számára. Így formálódott, alakult ki Németalföldön a régi magyar toposzok új jelentése.

⁴⁴ *Daniel a Virgine Maria: Wyngaert van Carmelus, oft Kort begryp van het leven der heyligen ende van de feest-dagen besonderlijck gheviert in d'orden van onse L.V. des berghs Carmeli*, Brussel, 1666.

⁴⁵ *Uo.*, 168-170.

⁴⁶ *Michael a S. Augustino: Marie-vormigh ende Marielyck leven in Maria om Maria naar de uitgave van 1669 bij G. Lints te Mechelen*, szerk. Rudolf VAN DIJK, ford. Theodulf VRACKING, Boxmeer, 2003, 14-15.

⁴⁷ Erről lásd: Kees TESZELSZKY, *Az ismeretlen korona...*, i. m., 318-323. BUZÁSI Enikő, *Nádasdy Ferenc pottendorfi galériájának fennmaradt arcképei és a Widemann-portrészorozatok*, Művészettörténeti értesítő, 2001. 15-30. BUZÁSI Enikő, *Portrészorozatok a 17. századi magyar arisztokráta politikai reprezentációjában*, Művészettörténeti értesítő, 2001, 11-21.

⁴⁸ Gasparus JONGELIUS, *Catalogus palatinorum & judicum ejusdem Regni = Petrus DE REWA, De Monarchia Et Sacra Corona Regni Hungariae Centuria Septem auctore Petro Derewa comite Tyrocensi ... Quas emendatas & auctas publicabat comes Franciscus de Nadasd*, Francofurti, 1659.